

R. P. LEJAY

Yazan :
Harita Umum Müdürü
Korgeneral
İhsan Şeref Dura

Fransız râhibi, Astronomi, Fizik, Geofizik ve Manyetik âlimi, Milletlerarası ilmî kurum ve birliklerin yorulmak bilmez elemanı P. Lejay 11 Ekim 1958 günü ; katıldığı ilmî bir toplantıdan dönerken ; vapurda gözlerini hayata yumdu. Bu ölüm, çok sevdiği ve pek çok şeyler bıraktığı ilim âlemi için doldurulması çok güç bir kayıptır.

P. Lejay'ı 1951 yılında, Bürüksel'de Milletlerarası Geodezi ve Geofizik Birliğinin umumî toplantısında tanıdım. İlmî oteritesi ; şahsî vekarı ve bunlarla birleşen sempatisile ilk konuşmamızda, bana Türkiyede iki noktada yaptığı Gravimetri ölçüsünü anlattı, bundan sonra neler yapıldığını, Dünya Gravimetri Şebekesi içinde Türkiyenin durumunu sordu.

İtiraf edeyimki o sıralarda bizde bu iki nokta ile eski rasathane müdürümüz merhum Fatin Gökmen ve halefi Kemal Erkmen'in Kandillide tesis edip Potsdam'a bağladıkları bir nokta ve Harita Umum Müdürlüğü Gravimetri Servisinin ölçtüğü bir iki noktadan başka birşey yoktu. (Harita Dergisinin 43 Numaralı sayısında P. Lejay'ın İstanbulda Fransız Konsolosluğundaki nokta ile olan diğer noktalar gravite farkları hakkında Yük. Müh. Gönençcan'ın bir yazısı vardır.) Bana okadar ateşli, okadar içten dünya gravite şebekesi üzerinde izahlara girişti ki memleketimizde bu işin bütün şumulu ile ele alınması lâzım geldiğini bir vazife, memleketimiz ve dünya ilmi için bir hizmet olduğunu anladım. Karşılaştığımız her toplantıda yaptıklarımızı dinlemekten zevk duydum. Türkiyenin mahalli ölçüler dışında tam bir gravite şebekesi hazırlanmış, yerden ve uçaklarla ölçüler yapılmıştır. Bu yıl bu şebekenin bütün rasatları bitirilecek, tâli noktaların ölçüsüne başlanacaktır.

P. Lejay, şahsen tanımak kendisinden birçok ilham almış olmakla benim hâtıramda ; Beynelmilel Gravimetri Bürosunun, dolayısıyla kendisinin memleketimiz Gravimetri Şebekesindeki tesiri ve birçok neşriyatıyla Türkiyede ve Milletlerarası çalışmalarile bütün ilim âleminde adı daima yaşayacaktır. Hangi sahada olursa olsun büyük işler başarmış olanlar ebediliğe ererler.

Fransanın yetiştirdiği büyük bilginlerden P. Lejay'ın meslek arkadaşı Prof. Tardi'nin Fransa İlimler Akademisi adına ona ait muhtırasını dergimizde neşretmekle saygı vazifemi yapıyorum.

Profesör M. TARDI'nin R. P. LEJAY hakkındaki notundan hülâsalar.

R. P. Pierre LEJAY; Washington'da toplanmış olan Milletlerarası Unions Scientifiques konseyinin VIII. toplantısından dönüşte, Flandre gemisi içinde, anî bir beyin kanaması neticesinde, 10/11 Ekim 1958 gecesi vefat etmiştir.

R. P. Lejay, mezkûr Milletlerarası konseyin ikinci başkanı olarak, önce büro toplantılarında, sonra icra komitesinde birbiri arkasına çalışmalarından sonra bu toplantıda da çok mühim faaliyet göstermişti.

P. Lejay, 11 Haziran 1898 de denizcilerin ikameti tercih ettikleri Toulon'un banliyösü Tamaris-sur-mer'de doğmuş, bir denizci ailesine mensuptu. Babası birinci Dünya harbinde « Contre Amiral », dört kardeşinden ikisi-en büyüğü ve en genci-deniz subayı idiler, en genci ikinci dünya harbinde bir denizaltı kumandanı iken ölmüştü. Bu aile muhitinin kendisi üzerinde tesiri büyük oldu. Başka bir yol takip etmesine rağmen Fransız denizciliğinin şanlı geleneği ile meşbu olarak, bu mesleğin inceliklerini ve mümtaziyetini muhafaza etti. Böylece, büyük bir vazife ve disiplin sevgisine sahipti, cevrit ve ilim misyoneri olarak da bütün dünyayı dolaşmaktan zevk duyardı.

1915 de « Noviciat des Jésuites » deki teoloji etüdlerini bitirdiği sırada emsaliyle birlikte askere alındı. 1919 da, kendisini otuz yıl sonra beynelmilel ilmi Radyo-Elektrik Birliği reisliğine yükseltecek, Yüksek Elektrik Okulunun Radyo-Elektrik kısmından diploma aldı. 1921 de ilmi etüdler lisansından sonra 1926 da matematik doktoru oldu.

1922 den 1926 ya kadar Paris rasathanesi meridiyen ve saat servisleri ile beraber çalışmış ve 1926 yılında, eski meslekdaşımız General Ferrié (*) tarafından organize edilmiş, büyük önemde bir eser olan ve Dünya tûlleri heyeti umumiyesinin tayinine mesnet teşkil eden esas müsellesin reislerinden biri üzerindeki Zi Ka Wei rasathanesinde tûl ölçülerinin teşkilâtı için seçilmişti. Bu uzak diyarda halledilecek güçlükler mühim ve çeşitli idi. Bunlar, rasatlara iştirak eden Gaston Fayet'nin bilgi ve gayretiyle mükemmel bir surette halledildi. Esas üçgenin kapanması saniyenin yüzde biri idi. İrca hesapları bir kaç ayda ve tamamen. P. Lejay'in tesirile ikmal edildi. 1927 den itibaren de diğer memleketler neşriyatından bir sene önce neşredildi. 1930 da bu rasathaneye müdür oldu, fizikçi, tatbikatçı ve teşkilâtçılığı ile şöhret yaptı.

1933 de astronomi işlerini bırakmamakla beraber, Gaston Fayet ile Dünya'ya şamil tûl faaliyetlerinin yeniden ele alınmasına iştirak etti. 1926 dan 1933 e kadar geçen yedi yıllık devrenin, Alman coğrafyacısı Wegener'in müşahede ettiğini sandığı, meşhur Kıt'a Yer Değiştirmeleri'nin varlığı veya yokluğunu ortaya koymağa yetiyeceği düşünülüyordu. Hemen söylemeli ki yedi yılda müşahade edilen hareketler, rasat hatalarından daha az olarak tesbit edildi, bununla beraber işaret edelim ki. bu ikinci ameliye çok faydalı oldu ve astronomide olduğu kadar Kronometri ve Radyo telegrafik saat sinyalleri intişarının etüdünde, tahminin üstünde ilerlemelere imkân verdi. Bu vesile ile yapılan ilmi neşriyatta bu rasathaneye ve onun bilgili direktörüne hususî bir yer verildi.

Şunun üzerinde durmak lâzımdır ki, Zi Ka Wei rasathanesi sadece bir astronomi rasathanesi değildir, astronomi işleri müstemilât binasında yapılmaktadır. Heyeti umumiyesi ile bilhassa meteoroloji ve manyetizm'e tevcih edilmiş bulunan faaliyeti, P. Lejay'nin her şeyden evvel yüksek kalitede bir geofizikçi ve fizikçi olduğunu ortaya koymaktadır.

Zi Ka Wei Meteoroloji rasathanesinin esas gayesi, Pasifik Okyanusunun batı sahillerinde sık sık tahribat yapan tayfun'ların bildirilmesi idi, P. Lejay'nin idaresinde bu gayeye ulaşıldı ve Zi Ka Wei rasathanesi kısa zamanda buradaki en küçük gemiciler tarafından bile tanınmış oldu.

(*) Fransa ordusu muhabere müfettişi ve beynelmilel âlim.

Fakat Bu bilgin, hizmeti tam yapabilmek için ilmî bir tekâmül ile Atmosfer ve Yüksek atmosfere ait bir çok meselelerle ilgilenmeye koyuldu, bunu okadar tam ve mükemmel surette ilerletti ki, artık rasathane yalnız meteoroloji değil aynı zamanda bir manyetik rasathanesi hizmeti de görüyordu.

Radyo - Elektrisite sahasında: hususile elektrik sahalarının yaptığı karışıklık ve can sıkıcı karışık hava parazitlerinin karakteristiği, yüksek frekans tekniğinin tatbikati, bulutların yüksekliklerinin ölçülmesinde etüdler yaptı ve yüksek frekans cereyanlarının sebep olduğu nâdir gazların bu gün dahî istifade edilen Spektroskopik etüdları için metodlar ortaya koydu.

Fiziki Meteorolojide; evvelâ atmosferde su buharının Spektrografik etüdü ile başladı, güneş şuaatının hava oksijeni veya tozlar tarafından emilmesi araştırmaları ile devam etti. Tabiidir ki, böylece etüdlerinin hududu taşıtı. Ozon ve yüksek atmosfer meselesini derinliğine tahlile girişti.

Sonradan çalışmalarının esash mevzuu olacak İyonosfer ile de alâkalı idi, bunun için rasathanede (Yankı Metodu) üzerine bir istasyon kurdu. Yalnız iyon tabakalarının yükseklik değişikliklerini değil aynı zamanda bu tabakaların in'ikâs kudreti değişikliklerinin de etüdü ile esash olarak uğraşan ilk bilgin-di. Burada çok mükemmel sonuçlar veren köşeli işaretler kullandı.

Esas tûllerin tayini üzerinde tekrar durmak yerinde olur; Bu ameliyeleri görünüşte eskilerden farklı olmayan bir metod ile, fakat psikolojik ve ilmî bir tekâmül içinde pratik bir sahaya götürdü.

P. Lejay, 1926 ve 1933 de, elindeki astronomik pandüllerin, kayıtlarında ve hareketlerinde intizamsızlık gösterdiklerini hayretle gördü. Temasları kaldırarak Senkronizasyon sistemi ile, süratle hareket eden fotoğraflı osilografı olan bir kronograf meydana getirdi. Sonra, rasathanenin pandüllerinin etüdünden, Graviye pandüllerinin etüdüne geçti. Osilasyon kütlesi, esas kaidesine yerleştirilmiş mesnede, elâstiki bir levha vasıtasıyla bağlı olan Enverse pandüllerin kullanışı, denilebilir ki muallâktaydı. Fakat fizik'te bir buluşun varlığı, hatta bunun mükemmeliyeti kâfi değildir, bunu tahakkuk ettirecek birini bulmak lâzım gelmektedir ki, eğer aynı zamanda çok hassas ve çok sıhhatli bir alet bahis konusu olunca bu daha da güçtür. İşte bu suretle P. Lejay ile, olağanüstü kabiliyetli büyük fizikçi Fernand Holweck arasında çok semereli bir iş birliği kuruldu. Bu müşterek çalışma 1934 yılında Gestapo tarafından Holweck'in öldürülmesine kadar devam etti.

Tahakkuku ve imali çok güç olan Holweck-Lejay pandülü içinde, yer çekiminin tesiri muvazenesi, hemen hemen ayrı bir sistem halinde, elâstik levha ile tamamen denge haline getirilmişti. (g) nin tahavvülündeki hassasiyet diğer pandüllerdekenden (200) defa daha yüksek oluyordu.

P. Lejay, aşılmaz bir mani ile karşılaşacağını bildiği için, aletten, Pandül ölçülerinin sıhhat derecesini arttırmak maksadiyle değil, kullanma şartlarını hatırı sayılır derecede basitleştirmek için istifadeyi düşündü. Böylece takribî (1) mgal. lik bir (g) ölçüsü yani 6 haneli ölçü o devirde imkânsız görülen bir zaman içinde 20 dakikada yapılıyordu.

Kapalı devre ile çalışma imkânı, kullanma kolaylığı, neticede doğru ölçüler, bu aleti; gerek (aralarında triyângülasyon irtibatı bulunmadığı zaman) kıt'aların doğru nisbî durumları ve gerekse Arzın iç kütlesinin taksimatı etüdlerinden mühim neticeler elde eden Geodezi'nin esas problemi olan Yer çekimi sahasının tanınmasında emsalsiz bir hale koyuyordu.

Hiç şüphesiz ki o vakittenberi enterpolasyonlu pandüller sahasında çok büyük ilerlemeler kaydedilmiştir, fakat Holweck-Lejay aleti, uzun zaman, diğerleri arasında başarılı bir alet olarak kalmıştır.

1933 den itibaren P. Lejay, esasını alıp, daha doğrusu modern misyoner olarak otomobiline atlayıp, ömrünün son yıllarını bilhassa işgal eden, Dünyanın mütecanis gravite şebekesi bazlarını şahsî ölçüleriyle atmak için muhtelif memleketlerde dolaşmaya başladı. İzin zamanlarında Fransa'da, Çin'e seyahatı sırasında da, Orta doğuda, Hindicinde, Çinde, Filipinlerde, Japonya'da, sahil-lerde ve memleket içlerinde ölçüler yaptı.

P. Lejay, 1927 de Prag'da toplanan Geodezi ve Geofizik Birliği Umumî Kongresinde bulundu. Bundan sonra, bilhassa kendisini ilgilendiren, Geodezi, Geofizik, Astronomi ve Radyo-Elektrisite sahasında beynelmilel çalışma birliğinin önemini takdir ederek, her üç yılda bir toplanan bu kongrelere sadakatle bağlandı. Hakikaten, bu işlerde yalnız ilim adamları arasında temas ve fikir teatisi değil, her şeyden önce Dünya ölçüsünde organizasyon lâzımdı.

P. Lejay bu işin adamı idi, böylece milletlerarası başarıları büyük oldu. Beynelmillel Geodezi Asosiyasyonu'nun Gravimetri Bölümü Başkanlığını yaptı. Başlıca, mütecanis Dünya Gravimetri Şebekesinin tesisi için gayretler sarfederek Beynelmillel Gravimetri Bürosu kurdu ve idare etti.

Beynelmillel Radyo-Elektrisite birliğinin, 1950-1952 yıllarında ikinci Başkanı ve 1952-1957 arasında da Başkanı oldu. 1955 de bütün milletlerarası büyük İlimler Birliğinin beynelmillel konseyine ikinci başkan seçildi ve bu seçim, 1958 Ekim ayında yenilendi.

1950 - 1956 arasında, Fransa'da Geodezi ve Geofizik Komitesi Başkanı olarak Charles Maurain'in yerine geçti. 1955 de milletlerarası Geofizik yılı teşkilâtının kurulmasında beynelmillel teşkilât komitesine ve Fransız millî komitesine de başkan tayin olundu. Bu iş onun için yalnız bir şeref vazifesinden ziyade ileri bir hizmet sahası oldu. 1937 de Tul Bürosu'nun muhabir

azası, 1954 de asil azası, 1956 da ikinci başkanı, ve 1958-1959 devresi için de başkanı oldu. Millî Araştırma Merkezinde İlmî araştırmalar Direktörü olup Millî Radyo - Elektrisite laboratuvarı ve İyonosferik ölçülerle meşguldü. 1935 de Coğrafya ve Navigasyon bölümünde muhabir aza idi.

Bir denizci oğlu, bir denizci kardeşi olan P. Lejay bir gemi içinde öldü. Diyebiliriz ki küçük kardeşi gibi denizde öldü. Bir hizmet sırasında, kendisine, Fransız veya başka milletten meslekdaşlarına arız olan fikirlerin müdafaası için gittiği resmî bir vazifeden dönerken öldü. Dört yıldan beri sıhhati bozuktu, fakat 1954 de bir kalp krizini henüz geçirdiği sırada birbiri arkasına, La Haye'de beynelmilel İlmî Radyo - Elektrisite Birliğinin ve Roma'da millet-arası Geodezi ve Geofizik Birliğinin umumî toplantılarında bulundu. Sıhhati henüz düzelmekten uzak olduğu 1957 yılında birbiri arkasına Kolorado ve Kanada'daki aynı toplantılara yeniden katıldı, bunlar hadisesiz geçti fakat onu çok yordu.

Eylül ayında Washington'a hem beynelmilel ilimler Birliği Konseyinin ve ondan sonra da Beynelmilel Gravimetri Bürosunun toplantıları için giderken sıhhatinin arz ettiği tehlikeyi pek iyi biliyordu ve buna rağmen yola çıktı. Yakınlarına, ölümden korkmadığını fakat çaresiz bir yatak hastası olmak istemediğini söylüyordu. Yatak hastası olmadı, fakat henüz altmış yaşında hayatının sona ermesine esef edenlerimiz çoktur.

İlimler Akademisi adına, dostları adına, iş ve ilim adamları adına aynı zamanda Fransa ilmi ve Beynelmilel ilim için büyük bir acı olan bu büyük matemden dolayı ailesine taziyelerimi sunarım.

